

АВТОРСЬКА ПЕРЕДМОВА ДО ДРУГОГО ВИДАННЯ

Усі моралісти погоджуються, що хронічні муки сумління — це вкрай небажана річ. Якщо ви повелися кепсько, покайтеся, загладьте, як тільки можливо, свою провину і зосередьтеся на тому, щоб у майбутньому поводитися краще. У жодному разі не гризьтеся забагато своїми лиходіяннями. Порпатися у гноївці — не найкращий засіб для очищення.

Мистецтво також керується певними моральними принципами, що в багатьох випадках ідентичні або принаймні аналогічні пересічним правилам і нормам етики. Небажано постійно виправдовуватися не тільки за свою погану поведінку, але й за погані мистецькі твори. Недоліки треба вишукувати, визнавати й уникати їх по можливості в майбутньому. Але копірвання в літературних вадах двадцятирічної давнини, спроби поліпшити дефектний твір, довівши його до тієї досконалості, якої йому бракувало спочатку, намагання у зрілому віці спокутувати мистецькі гріхи, що їх вчинила й заповідала вам та інша особа, якою ви були замолоду, — це все, звісно, марнота і безглуздя. Ось чому це нове видання роману «Який чудесний

світ новий!» нічим не відрізняється від попереднього. Його мистецькі вади чималі, але для того, щоб їх виправити, я мав би заново переписати всю книжку — і в процесі цієї роботи, ставши не тільки старшою, але й іншою людиною, я міг би позбавити цю свою оповідь не тільки деяких хиб, але й певних переваг, якими вона володіла. А отже, утримавшись від спокуси загрузнути у трясовині мистецького покаяння, я волю залишити все, як є, — і вади, і здобутки твору, зосередившись натомість на чомусь іншому.

Варто, однак, згадати принаймні про найсерйозніший дефект цього роману, який полягає ось у чому. Дикун має на вибір лише дві альтернативи: безумне життя в Утопії або примітивне існування в індіанському поселенні, що в багатьох аспектах виявляється набагато людянішим, та все ж таки навряд чи може вважатися по-справжньому нормальним і гідним. Коли я писав цю книжку, ідея про те, що людські істоти наділені свободою волі лише для того, щоб обирати між божевіллям і безумством, здавалася мені кумедною і цілком вірогідною. Однак задля драматичного ефекту я часто дозволяв Дикунові висловлюватися значно розважливіше, ніж на це був би здатний юнак, який виховувався в середовищі адептів релігії, що являла собою суміш культу родючості й дикого обряду спокутування. Навіть його знайомство із Шекспіром не давало насправді підстав для таких раціональних розмірковувань. І зрештою, він, звісно, втрачає-таки свій здоровий глузд; ним знову оволодіває шал укоріненого в ньому покутництва, і все це завершується маніакальним самобичуванням і розпачливим самогубством. Ось таким нещасливим вийшов

фінал цієї казочки, на превелику втіху її автора, естета і скептика-пірроніста.

Сьогодні я не відчуваю жодного бажання доводити ілюзорність здорового глузду. Якраз навпаки, хоч я й надалі залишаюся, на жаль, переконаним, що в минулому розсудливість була доволі рідкісним явищем, я впевнений, що це не така вже й не досяжна річ, і волів би натрапляти на дедалі більше прикладів здорового глузду. За цю свою впевненість, якою я поділився з читачами останніх моїх книжок, і насамперед за те, що я склав антологію висловлювань розсудливих людей про здоровий глузд і шляхи його досягнення, один поважний академік розкритикував мене, назвавши мої переконання сумним симптомом інтелектуального занепаду в кризову епоху. З цього, мабуть, слід було зробити висновок, що сам цей професор зі своїми колегами являє собою успішний зразок інтелектуального розквіту. Благодійники людства заслуговують на честь і шану. Треба спорудити професорський Пантеон. Зведімо його на руїнах одного зі спустошених міст Європи чи Японії, а над входом до усипальниці я б написав величезними двометровими літерами прості слова: «СВЯЩЕННОЇ ПАМ'ЯТІ СВІТОВИХ ПРОСВІТИТЕЛІВ. SI MONUMENTUM REQUIRIS CIRCUMSPICE».

Але повернімося до теми майбутнього... Якби я мав намір переписати тепер книжку, я запропонував би Дикунові третю альтернативу. Між утопічними і примітивними крайнощами цієї дилеми я б розмістив імовірність здорового глузду — можливість існування якого була вже певною мірою актуалізована у спільноті вигнанців і втікачів з Чудесного нового

світу, що перебували в межах Резервації. Економіка цієї спільноти була б децентралізована в дусі Генрі Джорджа, політика втілювала б ідеї Кропоткінського кооперативізму. Наука і техніка підпорядковувалися б людині, а не поневолювали б її (як це відбувається тепер, не кажучи вже про Чудесний новий світ). Релігія була б усвідомленим і глибинним пошуком Остаточної Мети людства, прагненням пізнати єдність іманентного Тао чи Логоса, трансцендентального Божества чи Брахмана. А панівною філософією життя був би різновид Вищого Утилітаризму, де принцип Найбільшого Щастя був би вторинний порівняно з принципом Остаточної Мети, — коли в кожній життєвій ситуації насамперед шукали б відповідь на таке запитання: «Як ця думка або дія сприятиме чи заважатиме тому, щоб я і якнайбільше інших осіб досягли Остаточної Мети людства?»

Зростаючи серед первісних людей, Дикун (у цій гіпотетичній новій версії роману) перенісся б в Утопію лише після того, як мав би нагоду безпосередньо ознайомитися з природою суспільства, яке створили вільні особистості, що співпрацюють між собою і присвячують своє життя утвердженню здорового глузду. Видозмінений таким чином «Який чудесний світ новий!» набув би мистецької і (якщо тільки можна вживати такий високий термін стосовно художнього твору) філософської завершеності, чого йому тепер явно бракує.

Але «Який чудесний світ новий!» — це книжка про майбутнє, а подібні книжки, попри всі свої мистецькі або філософські якості, можуть нас зацікавити лише тоді, коли нам видається, ніби їхні пророцтва мають

імовірну здатність здійснюватися. Дивлячись тепер на ці передбачення з кута зору сучасних історичних подій, за п'ятнадцять років, упродовж яких ми невпинно сповзаємо вниз, наскільки вірогідними виглядають ці прогнози? Що сталося за цей трагічний відтинок такого, що підтверджує або знецінює зроблені 1931 року передрікання?

Відразу впадає в очі один явний і очевидний недогляд. Роман «Який чудесний світ новий!» не містить жодних посилань на реакцію ядерного поділу. І це доволі дивно, адже розмови про можливості атомної енергії точилися задовго до написання книжки. Мій добрий приятель, Роберт Ніколс, навіть написав на цю тему успішну п'єсу, і я сам, пригадую, згадав про неї мимохідь у своєму романі, опублікованому наприкінці двадцятих років. Тому, як я вже зазначив, украй дивно, що в сьомому сторіччі ери Нашого Форда ракетоплани й гелікоптери не працюють на атомному пальному. Цей недогляд важко виправдати, але принаймні його можна пояснити. В «Чудесному новому світі» не йдеться про науковий прогрес сам по собі, а про те, як цей прогрес впливає на людські особистості. Триумфальні досягнення фізики, хімії й техніки сприймаються як належне. Увагу приділено лише тим науковим успіхам і результатам майбутніх досліджень в галузі біології, фізіології і психології, які можуть безпосередньо стосуватися людських істот. Життя може бути радикально змінене лише за допомогою наук, що досліджують життя. А от науки про матерію можуть бути застосовані так, що просто знищать життя або зроблять його неймовірно складним і незручним; проте вони в жодному разі не зможуть модифікувати

природні форми і прояви самого життя, якщо їх тільки не використовують як інструментарій біологи і психологи. Вивільнення атомної енергії свідчить про величезну революцію в історії людства, але не про остаточну і глибинну революцію (хіба що ми самі рознесемо себе на дрібні шматочки, поклавши тим самим кінець своїй історії).

По-справжньому революційна революція може відбутися не в зовнішньому світі, а в людських тілах і душах. Маркіз де Сад, якому довелося жити в революційну епоху, скористався цією теорією революцій для логічного обґрунтування свого вельми своєрідного різновиду безумства. Робесп'єр здійснив найповерхневішу революцію — політичну. Бабеф пішов трохи глибше, вдавшись до спроби економічної революції. А от Сад вважав себе апостолом справді революційної революції, що виходила за межі політики й економіки — революції, що відбулася б із кожним окремих чоловіком, жінкою або дитиною, чиї тіла відтепер ставали б спільною сексуальною власністю, а свідомість була б очищена від усіх природних дотримувань пристойності, всіх із такими великими труднощами засвоєних заборон і стримувань традиційної цивілізації. Звісно, між ученням Сада і справжньою революційною революцією не існує жодних безпосередніх і очевидних зв'язків. Сад був безумцем, і свідомою чи напівсвідомою метою його революції було створення загального хаосу і деструкції. Нехай тих людей, які керують Чудесним новим світом, і не можна вважати цілком нормальними (в абсолютному, так би мовити, сенсі цього слова), але вони не божевільні, і їхньою метою є соціальна стабільність, а не

анархія. І саме заради досягнення стабільності вони і здійснюють науковими засобами остаточну, особистісну, по-справжньому революційну революцію.

Але наразі ми перебуваємо на першому етапі того, що можна, мабуть, назвати передостанньою революцією. Її наступним етапом може стати атомна війна, і тут нам уже не потрібно буде займатися жодними прогнозами щодо майбутнього. Проте цілком імовірно, що нам вистачить здорового глузду якщо не для того, щоб узагалі припинити війни, то принаймні для того, щоб поводитися не менш розсудливо, ніж це робили наші предки у XVIII сторіччі. Неймовірні жахіття Тридцятилітньої війни таки навчили дечого людей, і понад сто років європейські політики і генерали свідомо утримувалися від спокуси використувати свої військові ресурси на всю їхню руйнівну потугу або (в більшості конфліктів) вести боротьбу з ворогом до остаточного його знищення. Вони, звісно, були агресорами, що прагнули наживи і слави, але вони також були консерваторами, сповненими рішучості за будь-яку ціну зберегти свій світ цілим і недоторканим. Упродовж останніх тридцяти років усіх консерваторів замінили націонал-радикали правого чи лівого спрямування. Останнім державним діячем-консерватором був п'ятий маркіз Лансдаун; і коли він написав листа в «Тайме» із пропозицією завершити Першу світову війну компромісом, яким закінчувалися більшість воєн XVIII сторіччя, редактор цієї колись консервативної газети відмовився цього листа друкувати. Перемогли націонал-радикальні погляди з усім нам відомими наслідками — більшовизмом, фашизмом, інфляцією, занепадом, Гітлером,

Другою світовою війною, руйнуванням Європи і мало не всесвітнім голодом.

Припускаючи, отже, що ми здатні після Хіросіми винести такий самий урок, який наші предки винесли після Магдебурга, ми можемо очікувати попереду період якщо вже не цілковитого миру, то принаймні обмежених і лише частково руйнівних воєн. Можна також припустити, що це буде період приборкання ядерної енергії і використання її в промислових потребах. Цілком очевидно, що результатом цього стане низка безпрецедентно швидких і всеосяжних економічно-соціальних змін. Увесь дотеперішній уклад людського життя буде підірвано, і доведеться вигадувати і створювати новий уклад, що узгоджувався б із антигуманним чинником атомної енергії. Вчені-ядерники, мов ті прокрусти в сучасному вбранні, готуватимуть ложе для цілого людства; якщо ж це ложе не зовсім пасуватиме людству, тим гірше для людства. Доведеться вдаватися до розтягувань або ампутації — і хоч подібні речі відбувалися й раніше, відколи за справу взялася прикладна наука, та відтепер всі ці операції будуть значно радикальніші. Керувати цими вельми болючими розтягуваннями й ампутаціями будуть високоцентралізовані тоталітарні уряди. І це неминуче; адже найближче майбутнє нагадуватиме радше недавнє минуле, а в цьому минулому швидкі технологічні зміни, що відбувалися в економічних умовах масового виробництва і серед здебільшого неможливого населення, завжди мали тенденцію до творення економічного і соціального безладу. Для того, щоб упоратися з цим безладом, влада централізувалась і посилювався урядовий контроль. Цілком

імовірно, що всі світові уряди стануть у тій або іншій мірі тоталітарними ще навіть до приборкання атомної енергії; а те, що вони будуть тоталітарними впродовж цього приборкання і після нього, видається майже безсумнівним. Тільки великомасштабний народний рух до децентралізації й самопомочі може зупинити цю сучасну тенденцію до етатизму. Хоч тепер немає жодних ознак того, що такий рух може виникнути.

Немає, звісно, жодних підстав для того, щоб новий тоталітаризм нагадував старий. Використовувати для урядування кийки й розстрільні команди, штучні голодомори, масові ув'язнення й депортацію — це не тільки антигуманно (ніхто в наш час не переймається особливо гуманністю), але й вельми неефективно, а в епоху передової технології неефективність — це гріх перед Святим Духом. У справді ефективній тоталітарній державі всемогутня еліта політичних босів зі своєю армією управителів контролюватиме підвладне їм населення рабів без жодного примусу, адже раби любитимуть своє рабство. Завданням прищепити їм цю любов наділені в сучасних тоталітарних державах міністерства пропаганди, редактори газет і шкільні вчителі. Але їхня методика ще й далі примітивна й антинаукова. Старі хвастощі єзуїтів про те, що кожна дитина, яку вони виховали, назавжди збереже прищеплені їй релігійні погляди, так і залишилися видаванням бажаного за дійсне. А сучасному педагогові, мабуть, ще важче сформувати у своїх учнів умовні рефлекси, ніж на це були здатні преподобні отці, які дали освіту Вольтерові. Найбільших пропагандистських тріумфів було досягнуто не завдяки якимось діям, а завдяки утриманню від будь-яких дій. Правда — це велика